

„RUSZIN VOLTAM,
VAGYOK, LESZEK...”

„RUSZIN VOLTAM, VAGYOK, LESZEK...”

NÉPISMERETI OLVASÓKÖNYV

Szerkesztette

Fedinec Csilla és Cserniczkó István

Charta XXI Egyesület • Gondolat Kiadó
Budapest, 2019

A kiadvány megjelenését a Bethlen Gábor Alap támogatta.

Lektorálta

BÁRÁNY ERZSÉBET

(II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász;
Nyíregyházi Egyetem, Nyíregyháza)

SUSLIK ÁDÁM

(Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron)

Technikai munkatársak

DEMETER ANDREA • TÓTH-OROSZ ENIKŐ

Ez a mű a felsőoktatásban használatos tankönyv

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Charta XXI Egyesület, 2019

© Szerzők, 2019

www.gondolatkiado.hu

facebook.com/gondolat

A kiadásért felel a két kiadó vezetője

Szöveggondozó Gál Mihály

A kötetet tervezte Lipót Éva

ISBN 978 963 693 792 8

Tartalom

Előszó (<i>Surján László</i>)	9
---------------------------------	---

IDENTITÁS, NYELV, ÖRÖKSÉG

A keresztény világ határán: a Kijevi Rusz	
a 10–13. században • FONT MÁRTA	13
<i>A kelet-európai térség etnikumai</i>	15
<i>A Kijevi Rusz létrejötte, fennállása, virtuális egysége</i>	18
<i>A Rusz délnyugati régiója: Halics–Volhínia 1199–1386</i>	21
<i>A Rusz egységét kifejező intézmény: az egyház</i>	24
<i>Kijevi örökség?</i>	25
A Kárpát-medencei szlávok nyelve a honfoglalás	
korában • ZOLTÁN ANDRÁS	27
<i>A pannóniai szláv dialektusok</i>	29
<i>Mikor kezdődött a szláv–magyar együttélés?</i>	33
<i>Egy új magyar etimológiai szótár kívánalma</i>	38
Ruszkok, rutének, ruszinok vagy ukránok? A lengyel és litván	
fennhatóság hatásai, 1340–1654 • VARGA BEÁTA	41
<i>A Litván-Rusz Nagyfejedelemség (1340–1385)</i>	41
<i>A lengyel–litván perszónáluniótól a reálunióig</i>	
<i>(1385–1569)</i>	44
<i>Az 1569. évi lublini reálunió. A Rzeczpospolita kialakulása</i>	48
<i>Az 1596. évi breszti vallási unió és következményei</i>	56
<i>A mai ukrán területek a 17. század első felében –</i>	
<i>„Ukrajna leírása Moszkóvia határától Erdély határáig”</i>	61
<i>Ukrajna és az ukránok</i>	63

A magyarországi ruszin egyházszervezet kialakulása és fejlődése. Az ungvári unió • MOLNÁR FERENC	65
<i>Az ortodox egyházszervezet</i>	66
<i>A katolikus egyház befolyásának kezdetei</i>	71
<i>Az ungvári unió</i>	74
Ruszinok és zsidók Kárpátalján az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában • KONRÁD MIKLÓS	84
<i>A hegyvidéki akció</i>	85
<i>Kárpátaljai zsidók és nem-zsidók</i>	89
Jászi Oszkár és a ruszinok: a ruszin önrendelkezés esélyei 1918–1919-ben • SZAKÁL IMRE	92
<i>A Magyarországi Rutének Néptanácsa</i>	93
<i>Keleti-Svájc</i>	96
<i>Autonómia vagy gyámság?</i>	100
<i>A ruszin autonómia a gyakorlatban</i>	105
Podkarpatszka Rusz eszméje a Csehszlovák Köztársaságban és a nyelvi viszonyok • CSERNICSKÓ ISTVÁN – FEDINEC CSILLA	117
<i>A csehszlovák állam és Kárpátalja</i>	118
<i>A csehszlovakizmus</i>	120
<i>Hogy került a ruszin többségű Podkarpatszka Rusz az új államhoz?</i>	122
<i>Prága viszonya a helyi nyelvhez</i>	125
<i>A nyelvi polémia és következményei</i>	130
<i>A nyelvi vita az oktatásban</i>	133
Teleki Pál és Kárpátalja • ABLONCZY BALÁZS	138
<i>Alapok</i>	138
<i>A sorsdöntő év</i>	140
A „magyar-oroszok” kérdése • CSERNICSKÓ ISTVÁN – FEDINEC CSILLA	147
<i>A Kárpátaljai Kormányzóság</i>	148
<i>Hivatalos kétnyelvűség a Kárpátaljai Kormányzóságban</i>	154
<i>A ruszin nyelv és a geopolitika</i>	159
<i>Nemzetiségi oktatásügy</i>	164
<i>A ruszin nyelvtan kérdése</i>	166
<i>A magyar-orosz nyelvváltozat jellemzőiről</i>	170
<i>A Kárpátaljai Tudományos Társaság</i>	174

A lengyelországi lemkók a 20. században: a kitelepítésektől az etnikai újjáéledésig • LAGZI GÁBOR	178
<i>Kisebbségi létben a független Lengyelországban</i>	180
<i>A lemkó szétszórattatás évei: 1944–1947 és ennek következményei</i>	185
<i>Az újjászületés és újjászerveződés jegyében: lemkók 1989 után</i>	190
<i>„Belga identitás” és „kis haza”</i>	193
Ruszinok Szlovákiában • HALÁSZ IVÁN	196
<i>A két világháború közötti időszak</i>	196
<i>A második világháború után és a szocializmus alatt</i>	199
<i>Ruszinok 1989 után</i>	202
<i>A ruszin alapú politizálás Szlovákiában</i>	204
Ruszin nemzetiségi önkormányzatiság a rendszerváltás utáni Magyarországon • DOBOS BALÁZS	208
<i>Történeti előzmények</i>	208
<i>A ruszin nemzetiség a népszámlálások tükrében</i>	211
<i>A kisebbségi elismeréshez vezető út</i>	214
<i>A ruszin kisebbségi önkormányzatiság intézményesülése</i>	217
<i>Részvétel az Országgyűlés munkájában: a ruszin nemzetiségi szószóló választása</i>	225
<i>A ruszin nemzetiségi önkormányzatok főbb működési területei</i>	227
Szeparatizmus vagy valami más? A kárpátaljai ruszin nyelv(járás) átértékelése • CSERNICSKÓ ISTVÁN	228
<i>Ruszin reneszánsz Kárpátalján</i>	229
<i>A nyelv mint áru</i>	233
<i>A ruszin nyelv megítélése a mai Ukrajnában</i>	236
<i>A turizmus mint kitörési pont</i>	239
<i>Jellegzetes ízek és ízes szavak</i>	241
<i>A helyi szláv dialektusok a populáris kultúrában</i>	243
<i>A kárpátaljai nyelvjárások és a magas kultúra</i>	244
<i>A dialektusok a politikai kampányokban és a közterületi reklámokban</i>	246
<i>Politika és identitás</i>	247

Ruszinok a változó posztszovjet geopolitikai térben • BOTTLIK ZSOLT – PETE MÁRTON	257
<i>Fantomhatárok a posztszovjet térségben</i>	258
<i>Ruszinok: a negyedik keleti szláv csoport?</i>	262
<i>Lehetséges utak</i>	268
<i>A ruszinok településterülete az ezredfordulón</i>	269

POSTE RESTANTE

Olvasmányok

A rutének • BONKÁLÓ SÁNDOR	273
II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai • (Részletek)	275
A nemzeti ébredés kezdetei Kárpátalján • AVGUSZTIN VOLOSIN	280
A magyar oroszokról • SZABÓ ORESZT	287
Ady halotti maszkjával vándorolva • JÓCSIK LAJOS	290
Kárpátalja a magyar hazában • CS. SZABÓ LÁSZÓ	300
Az Északkeleti-Felvidék • CHOLNOKY JENŐ	304

Ruszinok és zsidók Kárpátalján az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában

KONRÁD MIKLÓS¹

Az ország legelmaradottabb nemzetiségét kitevő, elsőprő többségében mezőgazdaságból élő, vallására nézve görög katolikus ruszinok (korabeli kifejezéssel rutének) vitathatatlan, de korántsem új keletű nyomora a millennium évében hirtelen a közvélemény érdeklődésének középpontjába került. Halász Géza, Bereg megyei erdőgondnok nagy visszhangot keltett röpiratban ecsetelte a ruszin parasztság ínségének okait, s úgy vélte: „végpusztulástól” való megmentésük immár „kizárólag csak az államnak legmesszebb menő gazdasági és erkölcsi beavatkozása útján remélhető”.² A következő év, 1897 elején Firczák Gyula munkácsi görög katolikus püspök és a ruszinok lakta (vagyis a kárpátaljai) megyék országgyűlési képviselői mozgalmat indítottak a ruszin népesség megsegítése érdekében. Márciusban egy memorandumot nyújtottak be e tárgyban Bánffy Dezső miniszterelnöknek és kormánya illetékes minisztereinek. A kormány felkarolta az ügyet, a Darányi Ignác vezette Földművelésügyi Minisztérium égisze alatt tavasszal megindult, az eleinte Bereg megye szolyvai járására korlátozódó, úgynevezett „rutén”, illetve „hegyvidéki akció”. Helyi vezetésével Darányi októberben a skót származású agrárszakembert, Egan Edét bízta meg.³

¹ MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest. A tanulmány a szerző legutóbbi írásai közül a következőre épül: Az államhatalom és a régió más népességeinek viszonya a zsidósághoz. In *Zsidók Kárpátalján: történelem és örökség a dualizmus korától napjainkig*. Budapest: Aposztróf, 2013. 106–125.

² Halász Géza: *Ötvenezer beregmegyei orosz létkérdése*. Munkács: Farkas Kálmán Könyvnyomdája, 1896. 3, 5.

³ A rutén akció dokumentumait közli: Kemény G. Gábor (szerk.): *Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában. II. 1892–1900*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1956. 525–536, 846–874.

A hegyvidéki akció

A közvélemény az akcióban csupán „Rákóczi népének”, a magyarokhoz „ezer éve” hű ruszinoknak megsegítése érdekében indult önzetlen szociálpolitikai kezdeményezést látta, titkos politikai mozgatórugóit már nem. Az 1895 elején megalakult, ideológiájában antiszemita Néppárt az 1896-os parlamenti választásokat megelőző év során aktívan szervezkedett Kárpátalján. A görög katolikus klérus rokonszenvezett az új párttal, amelynek nemzetiségi és szociálpolitikai programja alkalmas volt arra, hogy kiváltsa a ruszin értelmiség és parasztság rokonszenvét. Noha korábban a kormányzó Szabadelvű Párt képviselője volt, maga Firczak Gyula püspök is ódzkodott a Néppárt elleni nyílt állásfoglalástól, sőt Bereg megyében az utóbbit látszott támogatni. Mivel a mindinkább elégedetlen ruszin parasztságot, és különösen a beregi ruszinok jó pártfogóra véltek találni a Néppártban, a görög katolikus ruszin nép „atyja” nehezen engedhette meg magának, hogy fellépjen a párt ellen. A helyzet megoldására a beregi és a máramarosi főispán ismételt megpedzette egy, a kormány és a püspök közötti egyezés lehetőségét. 1896 márciusában Firczak Gyula találkozott Bánffy Dezső miniszterelnökkel. Az ekkor létrejött titkos alku értelmében Firczak elállt a néppárti képviselőjelöltek támogatásától, ellenjuttatásként a kormány többek közt meghirdette a ruszin parasztságon segíteni hivatott hegyvidéki akciót, amely a néppárti agitáció, az ébredező ruszin nemzetiségi mozgalom és a ruszin parasztság elégedetlensége ellen is hatékony eszköznek tűnt.⁴

A hegyvidéki akció egyértelműen sértette a kárpátaljai zsidók gazdasági érdekeit. Amint minden hagyományosan gazdálkodó, fejletlen agrárterületen, a legélesebb társadalmi ellentét Kárpátalján is a pénzgazdasághoz még kevésbé szokott parasztságot és a nekik kis személyi hitelek nyújtó, illetve hitelbe árusító, monopóliumhelyzetük révén gyakran uzorakamatot felszámoló falusi kereskedők: kocsmárosok, boltosok között húzódott.⁵ Azzal, hogy a kormányzat kívülről beleavatkozott a helyi kereskedők és a ruszin népesség gazdasági kapcsolataiba, és pedig a ruszinok védelmében, tevékenysége óhatatlanul az előbbiekre kárát mérte: az állami támogatást élvező, nem kifejezetten a nyereség kitermelése céljából alapított hitelszövetkezetekkel és az

⁴ Mayer Mária: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések 1860–1910*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977. 104–107.

⁵ Mercator: A kazárok. *Huszedik Század*, 12, 1911, 1. sz. 81–85.

alkohol árusítására feljogosított fogyasztási szövetkezetekkel szemben a szinte kizárólag zsidó kocsmárosok és szatócsok nem vehették fel a versenyt.

A hegyvidéki akció azonban nem csak objektív feltételeiből adódóan érintette kedvezőtlenül a kárpátaljai és különösen a beregi zsidókat. Az akciót kezdetektől átszínezte a diffúz zsidóellenesség. A ruszinok nyomoráért már Firczák Gyula 1897. márciusi memoranduma is részben a Galíciából érkező „óriási zsidóbeözönlést” tette felelőssé.⁶ A memorandum egy része szinte egy az egyben átvette Egan Ede egy korábbi előadása szövegét. Egan a nagy- és középbirtok politikai súlyának a feltörekvő zsidó nagypolgársággal szembeni megőrzésére, illetve növelésére törekvő agrárius mozgalom lelkes híve és propagálója volt.⁷ Kormánybiztosi kinevezésével Darányi Ignác egy olyan férfit helyezett a hegyvidéki akció élére, akinek nem csupán az 1900-as évek elejétől általa is osztott agrárius elveit ismerte, de akinek – Darányi személyétől idegen – antiszemita érzelmeiről is nemsokára bizonyosságot nyerhetett. A ruszinokhoz hasonlóan nagyrészt nyomorúságos és persze nem csupán kereskedőkből álló kárpátaljai zsidóságot Egan Ede már első hivatalos megnyilvánulásában, Darányi Ignácnak 1898. január 25-én küldött jelentésében teljes mértékben az uzsorásokkal azonosította.⁸ Másfél évvel később, Darányinak 1899. szeptember 24-én írt jelentésében a ruszin parasztság nyomorának immár „legfőbb” okát a Galíciából bevándorolt zsidók vélt üzelmeiben jelölte meg.⁹

A botrány akkor tört ki, amikor Egan Ede nyílt kifejezést adott antiszemita érzelmeinek. 1900. február 12-én a munkácsi Csillag Szálló nagytermében mintegy 300 fős közönség előtt ismertette az általa vezetett hegyvidéki kirendeltség eredményeit.¹⁰ Jelentése két részből, egy hivatalosból és egy magánjellegűből állt. A hivatalos részben a zsidó szó nem hangzott el, bár a ruszinokat Egan szerint minden lehetséges eszközzel elnyomó „nem keresztény kereskedők” kifejezés félreérthetetlen volt. Egant nyilvánvalóan hatalmába kerítette a konspiratív eszközökkel uralomra törő zsidóság paranoid rémképe: a koc-

⁶ Mayer: *Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések*, 1977, i. m., 225.

⁷ Egan agrárius hitvallására lásd Egan Ede: *Magyar állattenyésztő, föl a havasra!* (A magyar gazdaszövetség kiadványai, XXV.) Budapest: Budapesti Hírlap Nyomdája, 1899.

⁸ Vigh Kálmán: A hegyvidéki akció és a kárpátaljai zsidóság. *Partes Populorum Minores Alienigenae*, 1994, 1. sz. 171.

⁹ Kemény (szerk.): *Iratok, II. 1892–1900*, 1956, i. m., 846–847.

¹⁰ A rutének megmentése. *Budapesti Hírlap*, 1900. február 13. 4–5.

márosok azért itatták a ruszin parasztokat, hogy e „bárgyú nép titkait megtudhassák s azt kifürkészve tönkre juttathassák”; a falusi szatócs „főtörekvése” arra irányult, „hogy teljesen hatalmába kerítse az önálló földművest”. Jelentésének második, magánvéleményét kifejtő részét a kormánybiztos kizárólag a zsidóknak szentelte. Miután kitért a hegyvidék „erőszakos, fortélyos, sem törvényt, sem rendet nem ismerő zsidói”-nak az akció ellen folytatott ádáz küzdelmére, hangsúlyozta, hogy személy szerint nem antiszemita, „legalább nem a szó utcai értelmében”, majd a magyar zsidókról általánosságban kijelentette: „Félek tőlük! Nem magamat félttem, de félttem tőlük a mi országunkat, [...] félttem az ország nemzeti jellegét és félttem existenciáját, ha a zsidók befolyása tovább is ily mértékben terjed.” Bár Egan elismerte, hogy a magyar gazdaság sokat köszönhet a zsidóknak, a jövőt nézve nem volt számára kétség: „Bennünket tönkre fognak tenni.”¹¹

Az 1900-as évek néppárti sajtójához és az antiszemita röpiratokhoz képest Egan Ede beszéde visszafogottnak mondható. Csakhogy beszédét, akármennyire is volt egy része „magánjellegű”, Egan az 1899-ben Bánffy Dezsőt felváltó, de ugyancsak szabadelvű párti Széll Kálmán kormányának kirendelt biztosaként mondta el. A botrányt ebbéli minősége váltotta ki, érthetően, hiszen a dualizmus korában kormányzati közeg ennyire egyértelműen sem előtte, sem utána nem adott nyilvánosan hangot antiszemita nézeteinek. Az elvből és szükségből filozemita kormányzat reakciója nem lehetett kétséges. Egy február 14-i napirend előtti kérdésre válaszolva Darányi Ignác kijelentette: elkérte Egantól a sajtó által széles körben tárgyalt, de ellentmondásosan tált és általa pontosan nem ismert beszéd hiteles szövegét, ám előre is leszögezte: „A kormány elutasít magától minden oly feltevést, mintha olyan áramlatoknak tért engedne, a melyek a jogegyenlőség nagy elveivel ellenkeznek.”¹² Három nappal később, miután elolvasta Egan jelentését, Darányi újra felszólalt a parlamentben. Azzal, hogy Egan a zsidókra nézve sértő kijelentéseket tett, jelentette ki, „szembe helyezkedett a kormány egész politikájával és szembe helyezkedett az én határozott utasításommal”. E kormánypolitika, szögezte le a földművelésügyi miniszter, „a minden ingadozás nélküli szabadelvű politika (Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon.) és a polgári jogegyenlőségnek faji,

¹¹ Egan Ede: *A hegyvidéki földművelő nép közgazdasági helyzetének javítását célzó állami akció ügyében Munkácson, 1900. febr. 12-én tartott értekezletről szóló jelentés*. Budapest: Werbőczy Könyvnyomda, 1900. 79, 84, 86, 145, 149–151.

¹² *Képviselőházi napló 1896–1901. XXVI. k.* Budapest: Pesti Könyvnyomda-Részvény-Társaság, 1900. 340–341.

osztály- és felekezeti különbség nélkül, minden irányban egyformán való érvényesítése. (Általános, élénk helyeslés.)”. Ami Egan Edét illeti, Darányi felolvasta a kormánybiztos által hozzá intézett nyilatkozatot, amelyben Egan elismerte, hogy magánvéleményében „oly kifejezéseket” és „oly kitéréseket” tett, amelyek úgy tűnhettek, mintha „egy hazai bevett felekezetet sértettem és sérteni akartam volna”. Darányi elfogadta Egan magyarázkodását, megígérte, hogy a kormány „gondosan őrködni fog a felett, hogy hasonló incidensek elő ne forduljanak és meg ne ismétlődjenek”, s ezzel az ügyet lezártak tekintette. Végzőként arra kért mindenkit, hogy „felekezeti különbség nélkül” buzgólkodjék tovább „a ruthén nép hazafias megmentésén”.¹³

A kormány hivatalosan elhatárolódott tehát Egan jelentésének magánvéleményt kifejtő részétől, és maga Egan is visszakozott. Egán továbbra is élvezte minisztere bizalmát. Bár Darányi egy évvel a botrány után, 1901 januárjában éppen azért nevezte ki Egan mellé Páris Frigyes nyugalmazott ügyészt helyettes vezetőül, hogy Páris szavaival „a ruthén actió nyugodt mederbe tereltesék, s abból minden, ami nem oda való, s főleg pedig a felekezeti szempont, kihagyassék”, amikor Egan és Páris között áthidalhatatlan ellentét támadt, Darányi Egan mellé állt, mire Páris ugyanazon év júniusában benyújtotta lemondását.¹⁴

A Galíciából bevándorolt hegyvidéki zsidók, fejtegette jelentésében Egan, „nem zsidók abban az értelemben, a mit mi ezek alatt értünk”. E bevándorlók Egan szerint a hajdan Kaszpi-tenger és Fekete-tenger partjain élő kazárok leszármazottjai voltak, akiktől megörökölték „ős-eredeti vadságukat”, mielőtt elvegyültek a zsidók között.¹⁵ Az érvelés nyilvánvalóan fantazmagórikus jellege dacára a kifejezés mindent elsőprő sikert aratott. Bartha Miklós Egan halála után megjelent, a kormánybiztos tevékenységét dicsőítő és meglátásaiban osztozó könyvének a *Kazár földön* címet adta.¹⁶ A kifejezés, amely szinte egy csapásra az északkeleti zsidók általánosan elterjedt megjelölésévé vált, kapóra jött mindazoknak, akik a térség ortodox tömegeinek társadalmilag megengedett, hiszen szinte mindenki által űzött megbélyegzése leple alatt az ország elmagyarosodott zsidó polgárságát kívánták ostromozni.

A hegyvidéki akciót övező vitáknak Egan Ede 1901. szeptember 20-án, különös körülmények között bekövetkezett halála vetett véget.

¹³ Uo. 430–431.

¹⁴ Páris Frigyes: *Tájékoztató a ruthén actiónál való működésem felől*. Budapest: Márkus Nyomda, 1904.

¹⁵ Egan: *A hegyvidéki földművelő nép*, 1900, i. m., 140–141.

¹⁶ Bartha Miklós: *Kazár földön*. Kolozsvár: Ellenzék könyvnyomda, 1901.

Halálát a hatóságok balesetnek minősítették, egyesek öngyilkosságról, az antiszemiták gyilkosságról beszéltek.¹⁷ Egan utódja, Kazy János miniszteri tanácsos tartózkodott minden zsidóellenes kijelentéstől vagy polémiától. Tevékenységét s az egész akciót csakhamar teljes indifferencia övezte. Az akció a ruszinok számára csupán mérsékelt javulást hozott, a bajok igazi forrását képező óriási latifundiumok érintetlenül hagyása mellett jelentős eredményeket nem is érhetett el. A hegyvidéki kirendeltség hivatalosan az első világháború kitöréséig folytatta munkáját, de az akcióról az *Egyenlőség* már 1904-ben múlt időben beszélt.¹⁸

Kárpátaljai zsidók és nem-zsidók

Izgalmas kérdés, hogy Kárpátalja sokféle nemzetiségű és rangú lakossága a mindennapokban miként viszonyult egymáshoz. A zsidóságot a kortársak a kaftános orthodoxiával azonosították, leírásaikban homogen tömbként láttatták. Erre jó példa *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* című, mondhatni hivatalos kiadványnak tekinthető sorozat Máramarosról szóló része, amelynek szerzője, Várady Gábor úgy vélte: „A zsidók itt is, mint Beregben, merőben elkülönült társadalmat alkotnak és minden tekintetben sokkal közelebb állnak galíciai és bukovinai fajrokonaihoz, mint a hazai zsidósághoz.”¹⁹

Noha az 1900-tól már több magyart, mint ruszint számláló Ugocsa kivételével Kárpátalján a ruszinok tették ki a népesség relatív többségét, róluk, illetve a zsidók iránt viszonyukról nem sokat tudunk. Egy Bécs számára 1890-ben készült titkosrendőri jelentés, amely a magyar és galíciai ruszinok körében tapasztalható pánszláv mozgalmakat igyekezett feltérképezni, pár mondatban megemlékezett a ruszinok és zsidók kapcsolatáról. „A mindennapi kenyerük kivételével, a parasztok életük minden pillanatában a zsidótól függnek. Ő a kliensük, a tanácsadójuk, az ügynökük, szó szoros értelmében a mindenesük. És ha ki akarnánk üzni őket, a parasztok lennének az elsők, akik visszatérésüket

¹⁷ Ez utóbbira lásd a klerikális antiszemita *Magyar Állam* című lap munkatársának pamfletjét: Bihar Jenő: *Egan Edét meggyilkolták*. Budapest: Hunyadi Mátyás Nyomda, 1901.

¹⁸ Önállóságot kereső hitközségek. *Egyenlőség*, 1904. szeptember 4. 10.

¹⁹ Várady Gábor: Máramarosmegye. In *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország VI. kötete*. Budapest: Magyar Királyi Államnyomda, 1900. 443–444.

kérnék.” Bár a szerző kétségtelennek tekintette, hogy a zsidók kihasználják a ruszinokat és kamatos kölcsöneik révén uralkodnak rajtuk, sietett leszögezni: „faji gyűlölet értelmében vett antiszemitizmusról téves volna beszélni”.²⁰

Huszonhárom évvel később, az általa oroszoknak hívott ruszinokról írt könyvében Szabó Oreszt jóval részletesebben kitért e nemzetiség és a zsidók viszonyára. Írásának hátránya a szerző percepcióját torzító zsidóellenesség, előnye, hogy a ruszin–magyar vegyes családba született Szabó Oreszt, aki amellet, hogy a beregi főispán titkáráként dolgozott, 1902-től a Magyarországi Görög Katolikusok Egyesületének elnöki tisztségét is betöltötte, információit feltehetően nem csak másodkézből vette. „Tudvalevő – írta Szabó Oreszt 1913-ban –, hogy az oroszok lakta vidék fő gócpontját képezi a zsidóknak hazánkban. [...] Minthogy pedig a zsidók csak korcsmatartással, szatócskodással s elsősorban pénzkölcsönzéssel foglalkoznak (kivéven Munkácsot, hol majdnem mindenféle foglalkozású iparos is van köztük, és több helyiséget, melyekben cipész zsidó is találkozik, sőt földművelő is), könnyen érthető, hogy a néppel folytonos és a legbelsőbb érintkezésben állanak. [...] A zsidóról beszélve a háta mögött az orosz soha nem nevezi a nevén, hanem csak ilyenteképpen: a Jordán, a Fáraó, a Juda! No de annyira megveti az orosz a zsidót, épp annyira nem tud élni nélküle s minden ügyében hozzáfordul pénzért vagy tanácsért. Fontosabb lépést alig tesz addig az orosz, míg ki nem kéri a zsidó tanácsát. E különös és majdnem kimagyarázhatatlan viszony folytán a szegény ember teljesen a zsidó hatalmába kerül, mert a zsidó, jobban mondva a bevándorolt kazár, jól érti a módját, hogyan kell az egyenes lelkű és jóhiszemű embert mézes-mázos szóval behálózni. Kölcsönre szorul az orosz ember: azt azonnal csak is a zsidónál kaphat, ki nem okvetetlenkedik a kölcsön adásánál holmi alakosságokkal, mint a városi pénzüintézetek, de ahelyett úgy tudja biztosítani követelését, mint egy pénzüintézet sem. Ebből aztán könnyen kimagyarázható, hogy alig van 2-3 olyan gazda a helyiségben ki egyik másik zsidónak kisebb vagy nagyobb összeggel ne volna adósa s így annak lekötelezettje.”²¹

A fentiekkel szemben tény, hogy Kárpátalja teljesen mentes maradt a tiszaezlári vérvád idejében kirobbant tucatnyi zsidóellenes tüntetés-

²⁰ Livia Rothkirchen: *Deep-Rooted yet Alien: Some Aspects of the History of the Jews in Subcarpathian Ruthenia. Yad Vashem Studies*, 12, 1977. 163.

²¹ Szabó Oreszt: *A magyar oroszokról (Ruthének)*. Budapest: k. n., é. n. 260–262.

től, s hogy az 1884-es képviselőválasztásokon 53 kerületben indult Antiszemita Pártnak egy jelöltje sem lépett fel a kárpátaljai megyékben, nyilván, mert a párt úgy vélte, hogy a mandátumszerzésre máshol több esélyük van.²² Ezzel szemben 1896 és 1910 között, és ez persze messze nem csupán a ruszinok zsidók iránti érzelmeiről mond valamit, egy kárpátaljai megye sem volt, amelyik legalább egyszer ne juttatott volna zsidó vallású képviselőt a parlamentbe.

²² Kubinszky Judit: *A politikai antiszemitizmus Magyarországon 1875–1890*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1976. 205–212.